

Regio III Tilburg

CULTUURHISTORISCHE INVENTARISATIE PROVINCIE NOORD-BRABANT

GEMEENTE UDENHOUT

MIP-rapport Foto- en Tekeningenarchief
DIT EXEMPLAAR WORDT
NIET UITGELEEND!

Niet in database opgenomen!

INHOUD

1.	Woord vooraf	3
2.	Criteria	4
3.	Werkwijze	7
4.	Historische karakteristiek van Udenhout	10
	Landschap	
	Nederzettingen	
	Bebouwing en groenelementen	
5.	Overzicht van straten, gebouwen en groenelementen	14
6.	Literatuurlijst	28
7.	Foto-overzicht	29
8.	Kaart gemeente Udenhout (bijlage)	

1. WOORD VOORAF

Dit overzicht van cultuurhistorisch waardevolle nederzettingen, gebouwen en groenelementen in de gemeente Udenhout maakt deel uit van een - per gemeente opgezette - en zo "compleet" mogelijke inventarisatie in de provincie Noord-Brabant.

De snelle en vaak ingrijpende veranderingen in het Brabants cultuurlandschap hebben de totstandkoming van een dergelijk overzicht dringend noodzakelijk gemaakt. Te meer omdat deze veranderingen steeds duidelijker kenmerken lijken te vertonen van een massaal afbrokkelingsproces, waarbij veel van wat als karakteristiek-Brabants mag gelden, voorgoed uit het beeld van stad en land dreigt te verdwijnen. Een ontwikkeling, die naar het oordeel van het bestuur van de provincie Noord-Brabant indruist tegen de in brede kring ondersteunde opvatting, dat elementen uit het verleden essentieel zijn voor de verscheidenheid en herkenbaarheid van het verleden, en daarmee voor de leefbaarheid in het algemeen.

In weerwil hiervan is deze rapportage niet op de eerste plaats bedoeld als een "document humain", ofschoon bekommernis om de toekomst van Brabants verleden het eigenlijke doel van deze uitgave licht dreigt te overstemmen. Dat doel is: het op systematische wijze - aan de hand van een aantal welomschreven criteria - optekenen van wat er in Brabant aan cultuurhistorisch waardevolle objecten (nog) aanwezig is, om op grond daarvan de prioriteiten te kunnen bepalen voor een effectief en samenhangend provinciaal monumentenbeleid.

De hier voor u liggende inventarisatie vertegenwoordigt letterlijk een serie momentopnames. Reden waarom de samenstellers het woord "compleet" in de inleidende zin van aanhalingstekens hebben voorzien. Niet zozeer omdat zij zich bij hun rapportage uitdrukkelijk ontslagen wilden zien van de pretentie van volledigheid. Zo'n pretentie zou, alleen al gelet op de betrekkelijkheid van het begrip "cultuurhistorisch waardevol", niet reëel zijn. Veeleer weerspiegelt deze schrijfwijze hun vrées dat, als het afbrokkelingsproces in het huidige, genadeloze tempo doorzet, ook een aantal van de hier opgenomen gegevens snel door de actualiteit zal zijn achterhaald.

Onderzoek en veldwerk voor de hier gepresenteerde inventarisatie vonden plaats in 1983 en werden verricht door drs. M.W.J. de Bruijn m.m.v. drs. N.C.M. Maes, H.TH.M. Ruiter arch HBO en drs. A.J.C. van Leeuwen, de laatste drie werkzaam bij de provincie Noord-Brabant.

Wijzigingen die zich na 1983 voordeden, konden om organisatorische redenen niet meer in deze uitgave worden verwerkt.

's-Hertogenbosch, april 1984.

2. CRITERIA

Uit de vele objecten die voor inventarisatie in aanmerking kwamen, moest uiteraard een keus worden gedaan. Dat gebeurde aan de hand van een aantal criteria, die verder in dit hoofdstuk groepsgewijs worden omschreven.

Bij deze criteria wordt het bindend element in veel gevallen gevormd door de "historische karakteristiek" van de nederzetting. Wat wordt daaronder verstaan?

Een nederzetting is, in de hier gebruikte terminologie, een geheel van bebouwing, percelen, wegen en waterlopen, dat in de loop der tijd een meer of minder samenhangende vorm heeft opgeleverd. Het eigen karakter van een nederzetting is het product van een -al dan niet geleidelijke- historische ontwikkeling, die in vele gevallen tot op de dag van vandaag valt af te lezen, zowel aan het ruimtelijk patroon als aan de bebouwing zelf. Dat geldt in beginsel evenzeer voor een oud akkerdorp, als voor een moderne nieuwbouwwijk.

Op zeker moment leidt een reeks van ontwikkelingen tot een situatie, waar de nederzetting voor ons gevoel een uitgesproken eigen vormidentiteit bereikt. Dát moment bepaalt de "historische karakteristiek" van de nederzetting, die dus als het ware de optel- en aftreksom is van een reeks structuurbepalende en structuurversturende ingrepen.

De invloed van dat moment kan zich, meer of minder nadrukkelijk zichtbaar, vaak uitstrekken tot het moment van nu. Zo is voor de landelijke nederzettingen tussen Oirschot en Best de situatie rond het midden van de vorige eeuw nu nog steeds beeldbepalend. Vandaar dat het moment van de historische karakteristiek ook omstreeks dat tijdstip is gekozen. Zowel de middeleeuwse aanleg, als de wijzigingen van na 1850 zijn daarbij als wezenlijke bestanddelen aan te merken.

Een heel ander voorbeeld is de oude vestinggordel van Bergen op Zoom. Daar is een essentieel element in de historische karakteristiek, zoals die rond 1800 bestond, thans niet meer afleesbaar. In die tijd werd de stad sterk gedomineerd door haar uitgebreide vestingswerken. Sinds die echter aan het eind van de vorige eeuw zijn ontmanteld, wordt het huidige beeld bepaald door een parken-, straten- en bebouwingsgordel, die rond 1920 hun uiteindelijke vorm kregen. Daarmee is de historische karakteristiek van ca. 1800 nu dus niet meer relevant voor dit deel van de stad. Die van rond 1920 echter des te meer.

Tegen de achtergrond van deze historische karakteristiek zijn alle objecten afzonderlijk getoetst aan de volgende criteria:

• Architectonische en kunsthistorische criteria

- het object is een goed voorbeeld van een bepaalde stijl of bouwtrant, of van het werk van een bekend architect, stedenbouwkundige of kunstenaar
- het object is gaaf qua stijl en detaillering
- het object vertegenwoordigt een unieke (bouw)techniek, (bouw)type of is typerend voor de ontwikkeling van de industriële techniek
- het object heeft esthetische waarde op grond van de vorm en detaillering van exterieur en/of interieur.

- Planologische, landschappelijke en stedenbouwkundige criteria
 - het object vormt samen met bijgebouwen, kleine artefacten en erfbepanting of tuinaanleg een karakteristiek geheel
 - het object maakt deel uit van een groter historisch geheel of complex
 - het object sluit, met name in historisch en geomorfologisch opzicht, aan bij het landschap
 - het object maakt deel uit van een gebied met een grote continuïteit, waardoor het historisch patroon van verkaveling, wegen en waterlopen goed geconserveerd is gebleven
 - het object vormt een onderdeel van een historische stedenbouwkundige structuur of een historisch nederzettingstype
 - het object is karakteristiek voor stad, dorp of streek.

- Sociaal- en cultuurhistorische criteria
 - aan het object zijn historische herinneringen verbonden in de ruimste zin van het woord
 - het object vertegenwoordigt een aspect van de sociale of economische geschiedenis
 - het object is representatief voor een bepaalde fase in de ontwikkeling van dorp, stad of streek.

Afhankelijk van de situatie en de aard van het object, was het ene criterium bij de selectie meer bepalend dan het andere. Zo kan men zich voorstellen dat bij een eenvoudige voorbeeld van landelijke bouwkunst criteria als type, bouwtechniek, samenhang met de directe of wijdere omgeving, historische verkaveling en patroon van wegen en waterlopen, meer gewicht in de schaal werken, dan bij een kerkgebouw. Daar zullen eerder stijl, gaafheid van details, esthetische kwaliteiten en geschiedkundige aanknopingspunten de doorslag geven. Bij monumenten van jongere datum zijn op hun beurt bouwtype, techniek, vormgeving, architect en sociaal-historische betekenis weer het meest van belang.

De samenhang met de omgeving heeft bij de beoordeling een grote -zo niet dominerende- rol gespeeld. Objecten als daglonershuizen, weverswoningen, smidsen e.d., ontlenuen vooral daaraan vaak hun bijzondere waarde. Een op zich interessant object, dat als laatste getuige de herinnering oproept aan een overigens verder geheel verstoorte situatie, scoort doorgaans minder hoog, dan een object dat deel uitmaakt van een karakteristieke, betrekkelijk ongerept gebleven omgeving. Daarentegen zal een in detail aangetaste reeks gebouwen, die een onderdeel vormt van een qua maat en schaal nog goed bewaarde en interessante structuur, op grond daarvan in deze inventarisatie juist worden meegenomen.

Ten slotte heeft, zoals men begrijpen zal, ook de zeldzaamheidswaarde van een object of nederzettingstype bij de afwegingen meegespeeld. Onnodig te zeggen dat genoemde criteria niet alleen van belang zijn in het kader

van deze inventarisatie. Zij spelen een cruciale rol bij het concrete monumentenbeleid van de provincie Noord-Brabant: bij het bepalen van de prioriteiten voor het behoud* van cultuurhistorisch waardevolle objecten en het ontwikkelen van het daarvoor meest geëigende instrumentarium.

* Naast genoemde criteria zullen in de praktijk ook andere factoren (bouwkundige staat, mogelijkheden tot functiewaardering, beschikbare middelen e.d.) het eventuele behoud van cultuurhistorisch waardevolle objecten bepalen.

3. WERKWIJZE

Bij het in kaart brengen en beschrijven van de verschillende cultuur-historisch waardevolle objecten, met het doel een overzicht te geven van wat in de provincie op dit gebied bewaard is gebleven, werden de samenstellers met een aantal beperkingen geconfronteerd.

Om te beginnen was het met de beschikbare mankracht en financiële middelen, gelet ook op het tijdsbestek waarbinnen de werkzaamheden moesten worden afgerond, nauwelijks mogelijk uitvoerig bronnenonderzoek te verrichten naar de geschiedenis van een bepaald gebied. Men was daarom voornamelijk aangewezen op de beschikbare informatie, die doorgaans schaars aanwezig en bovendien niet altijd even betrouwbaar bleek. Daarnaast waren er ook problemen van meer praktische aard. Zo leende, vooral in dicht bebouwde kommen, de situatie er zich niet altijd voor om bijvoorbeeld alle gevels van een gebouw nauwgezet te bestuderen. Voor interieurs gold dit in nog sterkere mate; deze konden slechts bij hoge uitzondering worden bezichtigd.

In verband hiermee kan het hier gepresenteerde materiaal slechts een indruk geven -zij het dan een redelijk verantwoorde- van de in de gebouwde omgeving aanwezige waarden, die voorwerp van monumentenzorg kunnen zijn en die bij planologische beslissingen in de beschouwing moeten worden betrokken.

Bij het bestuderen en beschrijven van de objecten is, zoals al aangestipt, de samenhang met de directe omgeving en met de nederzetting als geheel voortdurend goed in het oog gehouden. Een object kan, als deel én als exponent van een groter geheel, immers niet adequaat worden beschreven, als dit totaalbeeld bij de onderzoeker ontbreekt.

Belangrijke aanknopingspunten voor dit totaalbeeld vormen onder meer de specifieke kenmerken van de omgeving (hoogteligging, reliëf, perceelsvorm, bodemgebruik e.d.), die een rol hebben gespeeld met betrekking tot de plaats en aard van de nederzetting. Zo is er een hemelsbreed verschil tussen het landbouwgebied in de polders van Noordwest-Brabant en, om wat te noemen, een Kempens akkerdorp. In het eerste geval domineert het open, vlakke land, met zijn grote, verspreid gelegen boerehoeven; in het tweede geval hebben we te maken met een veel kleinschaliger akkerstructuur met een lint van boerderijen, gelegen op de oeverwallen van beken. Behalve het onderkennen van verschillen in "decor", is ook het bepalen van de invloed daarop van historische en sociaal-economische factoren - als conjunctuur, machtspatronen, bestaansmiddelen, verkeersbindingen enz. - van groot belang voor het invullen van dat totaalbeeld. Een goed voorbeeld daarvan is Vught, dat zijn vorm met Markt en stationsbuurt kreeg onder invloed van de oude hoofdwegen tussen Eindhoven, Den Bosch en Tilburg, alsmede de latere spoorlijn.

En ten slotte kan ook literatuur over een gebied en de daarbinnen gelegen nederzettingen een - zij het vaak globaal- beeld geven van de dominanten die bij de ontwikkeling daarvan een rol hebben gespeeld.

Al dit materiaal te zamen vormt als het ware een soort "onderlegger", die in meerdere of mindere mate houvast biedt bij het verwerven van inzicht in hetgeen als karakteristiek mag worden aangemerkt. In dit verband zijn ook oude kaarten van belang, vooral de sinds ca. 1830 gepubliceerde topografische kaarten 1:25.000 en 1:50.000. Deze zijn namelijk direct vergelijkbaar met de huidige stafkaarten van dezelfde schaal en geven daardoor een goed beeld van het veranderingsproces dat zowel nederzettingen als landschap in de loop der tijd hebben ondergaan. Overigens is het patroon dat uit het bestuderen en vergelijken van deze kaarten naar voren kwam, steeds ter plekke aangevuld met eigen waarnemingen met betrekking tot stratenpatroon, bebouwing en beplanting.

In hoeverre is, ondanks de hier gekozen opzet, waarbij een aantal concrete criteria als uitgangspunten dienen, toch niet het gevaar aanwezig dat er bepaalde subjectieve elementen in de beoordeling sluipen?

Degene die de inventarisatie uitvoert, maakt uit wat hij wel en niet documenteert. Hij wordt daarbij geleid door zijn kennis van de historische karakteristiek van de nederzetting. Welke elementen bepalen het eigen -specifieke- karakter daarvan? Is dit "eigene" nog afleesbaar aan bebouwing of omgeving, en in hoeverre is het door veranderingen verstoord?

Het zal duidelijk zijn dat alleen al dit deel van het afwegingsproces niet geheel objectief kán zijn. Het wordt immers niet alleen bepaald door de doelstelling van het onderzoek, maar ook de persoon van de inventarisator en de tijd waarvan hij het product is. Tegelijkertijd echter mag men erop vertrouwen dat de systematiek en de criteria die aan dit onderzoek ten grondslag liggen, een zekere garantie bieden dat persoonlijke voorkeuren bij de beoordeling uiteindelijk nergens de boventoon voeren.

In hoofdstuk 4 wordt ingegaan op het verband tussen de ruimtelijke vorm van de nederzetting en de geomorfologische en landschappelijke context waarin zij geplaatst moet worden. Aansluitend volgt een schets van de karakteristieke bebouwingstypen en groenelementen.

In het daarop volgende hoofdstuk worden de verschillende objecten alfabetisch per straat behandeld. Straten die zich onderscheiden door een duidelijke samenhang van de daarin gelegen objecten, worden in voorkomende gevallen bovendien afzonderlijk beschreven. Per object worden vermeld: huisnummer, algemene typering, geschatte bouwdatum, exacte bouwdatum*. (b.v. blijkens muurankers, jaarsteen, literatuurvermelding), data van belangrijke wijzigingen, de aanwezigheid van eventuele artefacten, zoals stootstenen, hekpalen e.d., bijgebouwen (met vermelding van eventueel afwijkende datering), groenelementen (waarbij oudere bomen met opgave stamomtrek), eventuele opmerkingen over details of bijzondere onderdelen**.

Iedere inventarisatie bevat bovendien één of meer kaarten van het onderzoeksgebied, schaal 1:10.000 (bij dichtere bebouwing ook uitsneden met schaal ca. 1:5.000). Daarop zijn de volgende zaken aangegeven:

- geïnventariseerde objecten met cultuurhistorische betekenis (zwarte stip)
- beschermde monumenten (zwarte stip met cirkel)
- straatnamen en huisnummers
- gemeentegrenzen
- dijken, waterlopen en steilranden
- oude wegenpatronen en oude akkerbodems met een humusdikte van minimaal 50 cm (globaal aangegeven).

Beschermde stads- en dorpsgezichten, alsook landgoederen, zijn eveneens aangegeven. Groepen gebouwen die een karakteristiek geheel vormen of die deel uitmaken van een interessant nederzettingstype, zijn omljnd.

* In tegenstelling tot de geschatte bouwdatum is de exacte bouwdatum in de tekst steeds onderstreept aangegeven.

** Voor zover het rijksmonumenten betreft, zijn de beschrijvingen ontleend aan de officiële monumentenlijst, zo nodig onderzijds aangevuld (aangegeven met N.B.).

4. HISTORISCHE KARAKTERISTIEK VAN UDENHOUT.

Landschap

De gemeente Udenhout wordt in het noorden begrensd door de zandverstuivingen van de Loonse en Drunense Duinen, die aan de zoom veelal met naaldhout zijn beplant. Aan de voet bevindt zich een smalle strook met oude akkerbodempcelen.

In het westen, zuiden en oosten liggen oude akkerbodems die overgaan in die van de aangrenzende gemeenten Tilburg, Berkel en Helvoirt. In het zuidoosten bevinden zich de voormalige wilde gronden (de "gemeijnt") van Haaren.

De grootste hoogte bevindt zich in het zuidwesten en bedraagt ca 11,5 meter boven N.A.P. Het grondgebied helt van daaruit af naar het noorden, waar de hoogte ca 6,5-7,5 meter bedraagt.

In het noorden wordt dit gebied doorsneden door de zuidwest-noordoost stromende Zandleij, die als afwatering fungeert van het laaggelegen en moerassig gebied aan de voet van de Drunensche Duinen. Vanuit het zuiden stromen enkele waterloopjes in de richting van de Zandleij, waaronder de Roomleij. In het dal van de Zandleij bevinden zich lössleembodems en veenafzettingen. Daaromheen liggen vnl dekzanden. De dekzanden en leemfrakties zijn tijdens en na de laatste ijstijd (ca. 10.000 jaar geleden) door wind en water afgezet.

De hoofdlijnen van het landschap zijn:

- a. De laagte van de Zandleij met zijloopjes, die vooral bestaat uit vochtig loofbos, broekbos en rietmoeras, waartussen verspreide graslanden (de vroegere hooilanden) en enkele akkerpercelen. De loofbossen behoren tot de meest waardevolle van dit type in Brabant. Vroeger werden er veel eiken aangeplant, sedert de vorige eeuw meer canadese populieren. Deels zijn er in de loop van deze eeuw bospercelen omgezet in grasland.
- b. De bebouwde kom van het dorp en de verschillende buurtschappen er omheen. Vooral na de oorlog heeft er een forse uitbreiding op de akkergronden plaats gevonden.
- c. Rondom de laaggelegen gebieden van de Zandleij liggen de oude akkergronden die aan de noordzijde aan de voet van de Drunensche Duinen zeer smal zijn. De oude akkerbodems zijn in de loop van de eeuwen ontstaan vanuit de postalcultuur en zijn gekenmerkt door een humuslaag van 50 cm of meer. Veel akkers zijn na de laatste wereldoorlog omgezet in grasland.
- d. In de zuidpunt van de gemeente ligt de voormalige "gemeijnt" van Haaren waarin de Udenhoutse boeren mede gerechtigd waren. Hier liggen diverse oude verlaten kleiputten, die zich tot een opmerkelijk natuurgebied hebben ontwikkeld.

Nederzettingen.

De nederzettingsstructuur beantwoordt geheel aan de geomorfologische structuur. Ongeveer in het midden van de gemeenten loopt zuidwest naar noordoost de Slimstraat-Groenstraat-Biezenmortelsestraat. Deze wordt op enkele plaatsen doorsneden door loodrecht daarop liggende andere straten. De Schoorstraat-Kreitemolenstraat, vormt met de Slimstraat-Groenstraat de kern van het dorp. Beide lintbebouwde straten worden wel toepasselijk "kruisstraten" genoemd.

In het derde kwart van de vorige eeuw is de spoorlijn Tilburg-Den Bosch aangelegd die de Kreitemolenstraat snijdt. Ofschoon hier een intensieve lintbebouwing te zien is, is er geen stationswijkontwikkeling op gang gekomen, mede ook door de latere opheffing van het stadion.

Enkele kilometers ten oosten van de kom van het dorp bevindt zich de noordwest-zuidoost lopende Capucijnenstraat, waar zich rond het capucijnenklooster in het begin van de twintigste eeuw een straatgehucht gevormd heeft.

In de kom liggen behalve de kerk, het gemeentehuis en enkele gestichten, vooral burgerwoonhuizen. Naarmate men verder van de kom verwijderd raakt treft men meer boerderijen aan, met uitzondering van de Schoorstraat waar de agrarische bebouwing eerder begint.

De aanleg van de "kruisstraten" kenmerkt zich door weidsheid: de huizen liggen er ver van de straat en hebben diepe voortuinen.

Op de kruising van de Slimstraat-Groenstraat en Schoorstraat-Kreitemolenstraat is er enige pleinvorming door het ontbreken van die voortuinen. Het ontbreken van trottoirs en de beplanting met eiken en lindes wekken een karakteristieke landelijke indruk.

Rondom de dorpskern van Udenhout liggen verscheidene grotere en kleinere buurtschappen: Biezenmortel, Winkel, Kuil, Eindeke, Schoorstraat en Molenstraat, alle aangrenzend aan oude akkergronden en waterlopen. Het gehucht Biezenmortel is rond het eerder genoemde Capucijnerklooster gegroeid. Hierop sluit Winkel aan, een markante groep boerderijen gelegen aan een wegkromming. Kuil is een door vereniging en splitsing ontstaan hoeveakkerdorp. Bij Molenstraat is sprake van een nederzetting vanuit een kampenontginning.

Bebouwing en groenelementen

Boerderijen

Het is opmerkelijk dat de meeste boerderijen hun agrarische bestemming behouden hebben. Wél is doorgaans vanwege de intensieve veehouderij, met name de varkensmesterij, het achterhuis verminkt door verbouwing tot één grote stal.

De oudere boerderijen zijn alle van het langgeveltype. Zij zijn vooral karakteristiek door hun langsdeel met zogeheten "overstek". Hoewel die om de bovenvermelde reden meestal verdwenen is, kan zijn vroegere aanwezigheid worden afgeleid uit het schildeind aan de schuurzijde. Er bevinden zich nog overstekken in de boerderijen Biezenmortelsestraat 14 en 20, Kuil 37, Oude Bosschebaan 8 en Winkelsestraat 25.

Een aantal van de oudere boerderijen is nog redelijk gaaf. Waarschijnlijk van vóór de negentiende eeuw dateren: Biezenmortelsestraat 20, de "Slijkhoef", die op de Rijksmonumentenlijst staat, maar waarvoor een sloopplan is ingediend, Hooghoutseweg 19, Kuil 25, het zeer fraaie en gave Loonse Molenstraat 1, dat nog twee kruiskozijnen heeft, en Oude Bosschebaan 4.

Van de negentiende-eeuwse boerderijen verdient Kuil 29 aandacht, dat gebruikt wordt als opslagruimte. Verder zijn er gaaf bewaarde boerderijen met laag aanzettende wolf- en schilddaken. In de laatste decennia van de vorige eeuw krijgen de boerderijen eclecticistische ornamentiek, afgeleid van burgerhuizen (Groenstraat 88, en 86). Schoorstraat 35 is een vroeg 20e eeuwse boerderij met mansardedak. Kuil 23 is een zakelijke boerderij met villa-achtig woonhuis. Winkelsestraat 16 en Hooghoutseweg 7 zijn aardige voorbeelden van keuterijtjes.

Bij een aantal boerderijen staan Vlaamse schuren, waaronder een gerestoreerde met vlechtwerk (Loonse Molenstraat 1A). Interessant zijn de schuurtjes bij Schoorstraat 12-14, die wellicht deel hebben uitgemaakt van de neerhuizing bij kasteel "De Stijdhof". Biezenmortelsestraat 14 heeft een aardig karschop.

Woonhuizen

De woonhuizen in Udenhout liggen in de kom van het dorp aan de "kruisstraten". Zij zijn vooral karakteristiek door hun ligging naar achteren met lange voortuinen. De meeste hebben één woonlaag en hebben hun nokrichting evenwijdig aan de straat.

Het oudst bewaarde dateert uit het begin van de negentiende eeuw en bevat empire-elementen aan ramen en deur (Slimstraat 25).

Een interessant tweelaags woonhuis is Slimstraat 24, dat aan de achterzijde eenlaags, verwantschap vertoont met het tweebeukig Kempische woonhuis.

Enkele diepe eenlaags woonhuizen doen sterk denken aan de Tilburgse weverhuizen doen sterk denken aan de Tilburgse weverhuizen (Groenstraat 11-13, 54-56 en Kreitenmolenstraat 23). Daarnaast is er een aantal blokjes van eenlaags dorpswoonhuizen zoals Kloosterpad 2-4 en Slimstraat 97-99.

Hiernaast zijn er verschillende "burgerhuizen" met eclecticistische ornamenten (Groenstraat 10, 30, 49, 70; Kreitenmolenstraat 51, Schoorstraat 2 en Slimstraat 5 en 2). Deze zijn zeer karakteristiek voor de laat 19e eeuwse lintbebouwing. Groenstraat 28 is karakteristiek voor de Amsterdamse school.

Enkele gave landarbeiderswoningen onder rieten daken zijn Schoorstraat 23-25 en Winkelsestraat 6.

Landgoederen

"De Strijdhof" is een landhuis uit het midden van de achttiende eeuw, dat gelegen is in een bosachtige omgeving met een geringe mate van tuinaanleg. Van de neerhuizen zijn twee interessante schuren bewaard (Schoorstraat, bij 12-14).

Erbij curieze vroeg-neogotische bijgebouwen.

Bedrijfsgebouwen

Naast enkele huizen met aangebouwde bedrijfsruimte waarvan de functie onbekend is (bv. Groenstraat 48 en Slimstraat 66) zijn vermeldenswaard de smidse met hoefstal (Groenstraat 49), een houtzagerij aan de Kreitemolenstraat 83, de klompenmakerij aan de Kuil 1, waar demonstraties in het klompen maken worden gegeven, de maalderij met negentiende-eeuwse molenromp bij Loonse Molenstraat 5 en de maalderij Biezenmortelsestraat 38-40.

Hiernaast is nog de moeite waard het langgerekte bedrijfsgebouw van Huize Assisië (Hooghoutseweg 3), waarin diverse ambachten werden en worden uitgeoefend.

Kerkelijke gebouwen

De r.-k. kerk van Sint-Lambertus is een markant voorbeeld van neoclassicistische (Waterstaats) stijl, van 1840-1841. Ook de pastorie is een sober klassicistisch woonhuis. Huize St. Petrus, Slimstraat 21-23 toont neogotisch baksteenornament. In neogotische stijl zijn opgetrokken het capucijnenklooster aan de Biezenmortelsestraat, met kapel waar de bewoners van het gehucht Biezenmortel kerken, en de zwakzinnigeninrichting Huize Assisië (Hooghoutseweg 3), waar voor het oudste deel sloopplannen bestaan.

Het eclecticistische huize Sint-Felix (Kreitemolenstraat 46) heeft een kapel van omstreeks 1920. Hetzelfde geldt voor Huize Sint-Vincentius (Schoorstraat 4), waarvan de kapel traditionalistisch genoemd kan worden, maar het hoofgebouw zeer expressieve Amsterdamse School motieven heeft, culminerend in de toren.

In de Schoorstraat staat een kapelletje van omstreeks 1950, dat waarschijnlijk gebouwd is door het Brabants Studentengilde.

Overige gebouwen

Het raadhuis aan de Slimstraat 2 is van 1849 en bevat vroege neogotische elementen.

Groenelementen

In de dorpskom valt de fraaie opgaande lindenbeplanting op. Elders in de gemeente vormen eiken en populieren de straatbeplanting.

De traditionele erfbeplanting rond de boerderijen is veel gevallen verdwenen of uitgedund. Hier en daar zien we de karakteristieke leilindes voor de boerderijen, walnoten en boomgaarden met hoogstamfruitbomen achter op het erf, moestuinen en hagen. Voorbeelden zijn Slimstraat 68, Loonse Molenstraat 1,6 en 15, Gijzelstraat 22 en Winkelstraat 1.

Een opvallende tuin met grote bomen is te zien bij de Strijdhof in de Schoorstraat met eiken, kastanjes en vooral enkele eeuwenoude lindes.